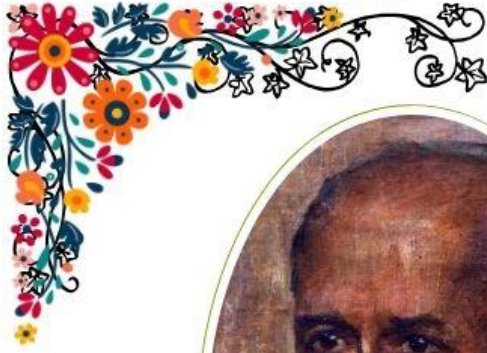

Fahir Yeniçay

1902 - 1988

FAHİR YENİÇAY: TÜRKİYE'NİN İLK ATOM FİZİKÇİSİ

Derleyen: Prof. Dr. Ali Girgin

(İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi)

Fahir Yeniçay, 1902 yılında İstanbul'da doğdu. Annesi, ünlü ozan Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Fatma Hanım ile evliliğinden olan kızı Hâmide Nesib Hanım; babası ise hariciye müsteşarı Mehmet Emin Bey'dir. Orta öğretimini İstanbul Kadıköy'deki Saint Josephe Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1922 yılında İstanbul Dâr-ül-Fünûnu'nun, 1925 yılında yapılan değişiklikle bugünkü Fen Fakültesi'ne dönüşen Fen Medresesi'nde fizik ve kimya öğrenimine başladı.

*Masa başında, Fahir Yeniçay Gediz Akdeniz ile sohbet ederken görülüyor.
Resim: İÜ Fen Fakültesi Kütüphanesi*

Yüksek öğrenimini 1925 yılında tamamlayan Prof. Yeniçay 1927 yılında Fransa'ya gitti ve Sorbonne Üniversitesi (Paris-Fransa)'nde, Fransız Fizikçisi Nobel Ödüllü J. B. Perrin'in yönetiminde doktora çalışmalarına başladı. Bu çalışmalarını 1930 yılında tamamlayarak "Su ve Civa Üzerinde Tek Moleküllü Filmler" adlı teziyle doktor unvanını aldı. Bu, bir Türk bilim adamı tarafından yapılan ilk fizik doktorasıdır. 1930 yılının Kasım ayında doktor asistan olarak Fen Fakültesi'nde göreve başladı ve burada, Fizik Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Marcel Cau tarafından, Zeynep Hanım Konağı 'nda bulunan fizik laboratuvarlarının yönetimiyle ve elektrik

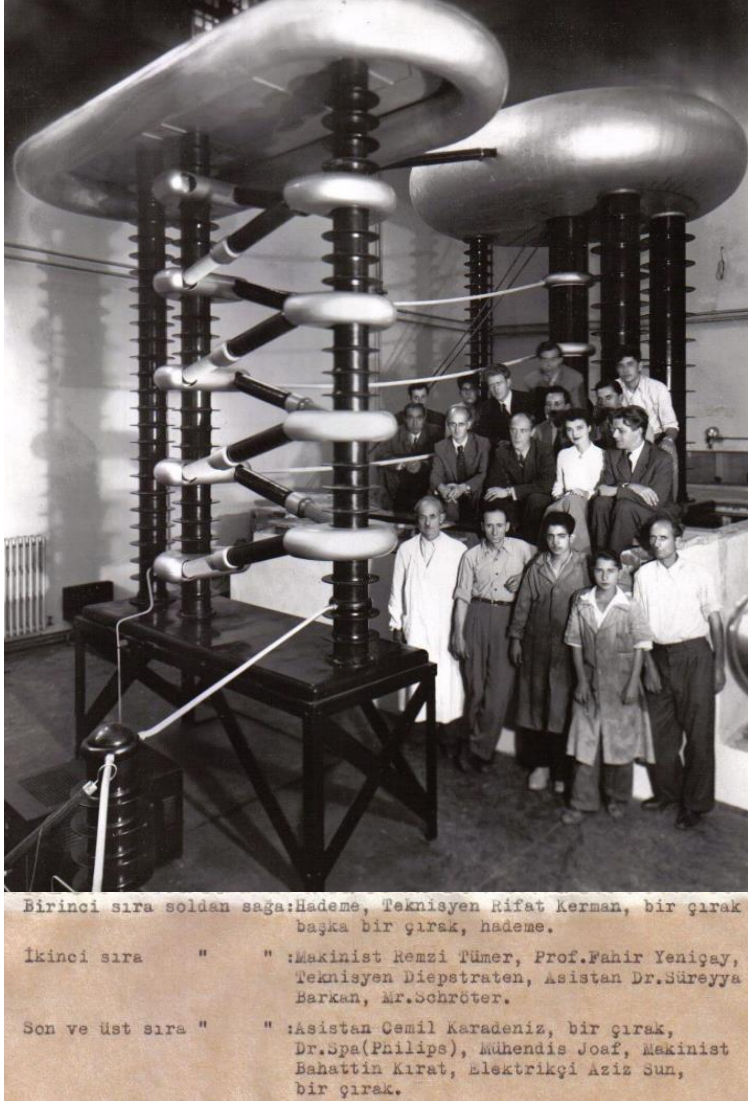
derslerinin uygulamasını yaptırmakla görevlendirildi /1/. Prof. Dr. Yeniçay, 1931 yılında girdiği bir sınavı başararak müderris muavini (yardımcı profesör) oldu ve atom fiziği dersini, Fen Fakültesi 'nde ilk kez vermeğe başladı. 1933 yılında, Ankara 'daki Gazi Enstitüsü 'nde, lise öğretmenliğine verdiği kurslar sırasında, 31 Mayıs 1993 ve 2252 sayılı üniversite yasası gereğince kurulan yeni İstanbul Üniversitesi 'nin öğretim kadrosunda yer aldı. Böylece Prof. Dr. Fahir Yeniçay, İstanbul Dâr -ül Fünunu'nun öğretim kadrosundan, yeni İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi 'nde Ali Yar (matematik) ve Hâmit Nafiz Pamir (jeoloji) ile birlikte görevde kalan üç öğretim üyesi arasında yer almıştır /1/

Prof. Dr. Yeniçay, 21 Ekim 1939 tarihinde profesör unvanını aldı ve aynı yıl Feride Hanım ile evlendi. Bu evliliklerinden bir erkek çocukları dünyaya geldi (Hamit Yeniçay). 1939-1948 yılları arasında Fen Fakültesi dekanlığı, 1953-1955 yılları arasında da İstanbul Üniversitesi rektörlüğü yaptı.

Prof. Dr. Yeniçay, 27 Mart 1950 tarihinde, on iki arkadaşıyla birlikte Türk Fizik Derneği'ni kurmuş ve 1976 yılına kadar derneğin başkanlığını yapmıştır. 7 Temmuz 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1750 sayılı üniversite yasası 1 gereğince, yaş sınırı nedeniyle emekli olan Yeniçay bilim yaşamını, 3 Eylül 1973- 30 Nisan 1976 tarihleri arasında yaptığı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi (CNAEM) Müdürü olarak sürdürmüştü; buradaki görevi sırasında, SAMES T-400 tipi nötron jeneratörünün kurulmasını sağlamıştır. Bu, Fahir Yeniçay' ın bilinen son resmi görevidir.

Prof. Dr. Yeniçay 'ın, aralıksız 43 yıl süren üniversite öğretim üyeliği ve 60 yıla yaklaşan eğitim ve bilim yaşamı boyunca, Türkiye' de fizik bilimi ve eğitimine yaptığı katkılar, yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Kuruluş çalışmalarına da katıldığı Atom Enerji Komisyonu (AET-daha sonra Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, TAEK adını almıştır)'nunda 1., 2. ve 5. dönem üyelik görevi yanında bu kuruma bağlı, İstanbul Küçükçekmece 'deki Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi 'nin kuruluş çalışmalarında da görev almıştır. Prof. Dr. Yeniçay ayrıca, AR-GE İleri Araştırma (İLAR) Komisyonu Başkanlığı görevinde de bulunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine, atom ve çekirdek fiziği alanında hızla gelişen yeni bilgi ve yöntemlerin eğitim ve araştırma ağırlıklı olarak Türk üniversitelerine de taşınması gereğini duyan ve bu konuda yoğun girişimlerde bulunan Prof. Dr. Yeniçay, bu düşüncesini ancak 1953 yılında, İstanbul Üniversitesi Rektörü olarak atandıktan sonra gerçekleştirebilmiş ve "Atom ve Çekirdek Fiziği Kürsüsü", 15 Aralık.1955 tarihinde kurulmuştur. Fahir Yeniçay, kendi adıyla özdeşleşmiş olan bu kürsünün başkanlığını, emekli

Resim 1. Kuruluşu 1959 yılında tamamlanan 800 kW. Luk Cockroft Walton tipi yüklü parçacık hızlandırıcısından bir anı (Arşiv).

oluncaya dek sürdürmüştür (7 Temmuz 1973). Daha sonra bu kürünün gereksinimi olan laboratuvarların kurulma süreci başlamış; parasal olanaklara bağlı olarak bir yandan zamanının ileri teknolojilerini bu laboratuvarlara taşımış; bir yandan da bazı deney düzeneklerinin, öğrencileriyle birlikte, bu laboratuvarlarda kurulmasını sağlamıştır. Bunlar arasında, 1959 yılında kuruluşu tamamlanan 800 kV.luk Cockroft-Walton tipi yüklü parçacık hızlandırıcısı, özellikle anılmağa değer (Resim 1). Prof. Dr. Yeniçay, bu laboratuvarlarda Türkiye' de ilk kez plazma fiziği çalışmalarını da başlatmıştır.

Prof. Dr. Yeniçay'ın, Türkiye'de fizik bilimine kazandırdığı çok sayıda bilim

insanı yanında, çeviri ve telif olmak üzere yayınladığı çok sayıda kitabıyla da, fizik eğitimine önemli katkılar yapmıştır. Son yazdığı 'Çekirdek Fiziği III' kitabının basımı ise, ölümünden sonra tamamlanmıştır.

Yönettiği yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yanında, sağladığı yurt içi ve yurtdışı burslarla çok sayıda fizikçinin yetişmesini sağlamıştır. Bunlar arasında, Türk fizikçileri için birer gurur kaynağı olan Prof. Dr. Feza Gürsey, Prof. Dr. Behram Kurşunoğlu ve Prof Dr. Sadrettin Sinman, uluslararası bilim dünyasının da yakından tanıdığı isimlerdir.

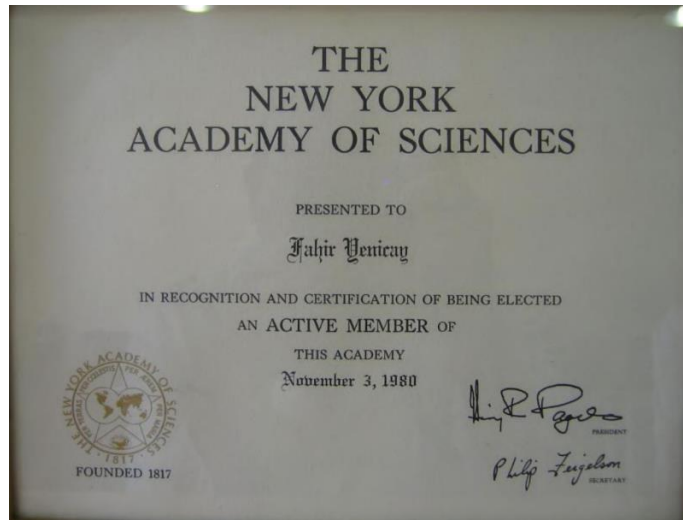

Resim 2. Prof. Dr. Fahir Yeniçay'a, Türkiye'de Fizik Bilimi'nin gelişmelerine olan katkıları nedeniyle verilen "1972 Yılı Hizmet Ödülü" belgesi (Arşiv)

İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'taki Merkez Kampüsü 'de bulunan spor alanlarını rektörlük görevi sırasında, 'tenis kortu' olarak yaptırmıştır. Kürsüye geliş - gidişlerinde, Eminönü-fakülte arasını yürümeyi bir alışkanlık haline getiren "Fahir Bey" in kürsüye geldiğinde ilk işi, sporcu kimliğinden gelen bir alışkanlıkla, soluk lacivert renkli eşofmanlarını giymektir. Onu tanımayanlar zaman zaman görevi konusunda yanlışlığa düşmüş; bu giysileri içindeki Prof. Dr. Yeniçay'ı, kürsünün temizlik ve bakım işleriyle ilgilenen bir görevli sanmışlardır. Oysa bu eşofmanla sadece çalışma odasında ve laboratuvarında çalışır; derslere ve resmi toplantılara ise, takım elbisesiyle katılırdı.

Prof. Dr. Fahir Yeniçay sadece bilime verdiği önemle değil, fakat aynı zamanda çalışma disipliniyle de, birlikte çalışanlara örnek ve yol gösterici olmuştur. Çalışma ve özel yaşamındaki sadelik ve gösterdiği özenle, günlük çalışma süresini her zaman, en verimli bir şekilde değerlendirmiştir. En geç saat 7.30 da başladığı çalışmalarını günün geç saatlerine dek sürdürürdü. Emekli olduktan sonra da haftada iki gün (genellikle Salı ve Cuma günleri) kürsüye gelirdi. Yaşamının son zamanlarına dek süren bu çalışma tutkusunun belki de son ürünü onun,

Resim 3. Fahir Yeniçay'a 1980 yılında, 'The New York Academy of Science' tarafından verilen üyelik belgesi (Arşiv).

Bilime ve fizik eğitimine olan katkıları, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 'nun 1972 yılında verdiği TÜBİTAK Hizmet Ödülü'yle (Resim 2) ödüllendirilen Prof. Dr. Yeniçay in sporcu kimliği ve sanata verdiği önem de vurgulanmalıdır. Uzun yıllar, Fenerbahçe ve Türk Milli Futbol Takımı'nın formasını taşıyan Prof. Dr. Yeniçay sporcu kimliğini çalışma yaşamına da taşımıştır.

artık kullanılmayan bazı laboratuvar araularının sergilendiği, camlı dolaplar içinde oluşturduğu 'müze' olmuştur.

Prof. Dr. Fahir Yeniçay 'in, İstanbul Üniversitesi'ndeki yönetim görevleri arasında ikisi, özellikle anılmağa değer. Bunlardan birincisi, 1939-1948 yılları arasındaki, aralıksız dokuz yıl süren Fen Fakültesi Dekanlığıdır. Ancak Dekanlık görevinin daha üç yılı dolmadan, 28 Şubat 1942 gecesi, Fizik Matematik ve Jeofizik Enstitüleri ile Dekanlığın bulunduğu Zeynep Hanım Konağı' nın yanması, bir Dekan için en zor anlar olması gerekir. Bu yangın üzerine yapılan sorgulama sonrasında sorgu hakimine söylediği řu sözler, bilim ve eğitime bakış açısını açıklaması bakımından önemlidir:

"Bir laboratuvarda böyle unutkanlık olmasının doğal olduğunu ve asıl hatanın, bir konakta fizik laboratuvarının açılması olduğunu söyledim; nihayet kanuni işlem yapılmaması için mutabık kaldık."

Bu günkü Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nin temelleri, Zeynep Hanım Konağı'nın bulunduğu alanda, O'nun Dekanlığı sırasında atılmış ve yapımlarının tamamlanması için gerek Dekanlık ve gerekse Rektörlük görevi boyunca yoğun çaba harcamıştır..

Prof. Dr. Yeniçay, 11 Mayıs 1988 Çarşamba günü aramızdan ayrılmıştır [1,2].

Resim 4. Fahir Yeniçay arşivinden başka bir anı.

Resim 5. Fahir Yeniçay, arşivinde yer alan bir fotoğraf. Ayaktaki sırada, soldan ikinci (resmi giysili kişinin hemen sağında) kişi, Fahir Yeniçay' dır.

Prof. Dr. İsmet Ertaş (Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Eski Dekanı ve Fizik Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Öğrenciliğim sırasında Fahir Hoca İsviçre'de tedavide olduğu için ondan ders alamamıştım. Kendisini asistanlığım döneminde tanıdım. O zaman Türk Fizik Derneği'nin başkanı idi ve hemen her hafta Cuma günü saat 17'de Genel Fizik Amfisi'nde üyelerden biri son yaptığı araştırma hakkında seminer veriyor, seminerden sonra katılanlara Fizik Kütüphanesi'nde küçük bir ikramda bulunuluyordu. Derneğin sekreterliğini Kütüphanenin Müdürü Makruhi Hanım yapıyordu. Fahir Bey, Atom ve Çekirdek Fiziği Enstitüsü'nün Direktörü (Müdürü) idi. Fakültenin aynı bloğunda yer alan Genel Fizik Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Marcel Fouche ile ara sıra ters düşer, tartışmalarının kavgaya dönüştüğü olurmuş. Böyle bir tartışma sonunda Fahir Hocanın tornavidayı kaparak Prof. Fouche'yi merdivenlerden yukarı kovaladığı söylenirdi.

KAYNAKLAR

- [1] A. Girgin, 'Türk Fizik Derneği' nin İlk Başkanı-Fahİr Yeniçay (1902-1988)",Çađdař Fizik dergisi, Türk Fizik Derneği Yayınları; 9-12, İstanbul (Kasım 1988)
- [2] A. Girgin; Prof. Dr. Mustafa Fahir Yeniçay (1902 — 1988); Yitirdiđimiz Hocalarımız, Anılar —Türkiye Fizikçileri Anı Kitabı; Derleyen: Mehmet Erbudak, 2005 (85 — 86)